

KOVÁCS KLÁRA – PÁSZTOR ATTILA

A perszeverancia kriminalisztikai jelentősége

A felismeréstől a paradigmaticus gondolkodásig

Sokan nem ismerik ezt a perszeverancia szót, és ha ismerik is, nem tudják a fogalmi elemeit elhelyezni az egyes bűncselekmények kapcsán. Érdekes volt rájönni arra, hogy a kriminálpszichológia milyen vékony vonalat alkot a jog és a pszichológia között, és mennyire eltérhet a két tudományterület állásfoglalása ebben a kérdésben.

Azért kezdtünk ezen a témán gondolkodni, mert – úgy tűnik – ezeknél az elkövetőknél nem tudjuk megmondani, hogy áldozat vagy bűnös, orvosi szempontból egészséges vagy beteg. Jogi szempontból a szakaszok megnevezik a tettet, valamint az ahhoz kapcsolódó büntetés től-ig határát, ami az egyéni szempontok érvényesülését teszi lehetővé. Itt jön számításba a beszámíthatóság kérdése is, ami nem pszichológiai, hanem jogi fogalom. A fogalom arra irányul, hogy az elkövető képes-e felismerni a cselekménye következményeit, és ennek megfelelő magatartást tanúsítani. Egy pszichotikus személy éppen felismerheti cselekménye következményeit, még ha ez kóros forrásból ered is. Ez a dilemma pedig a bíróságok előtt csapódik le, amikor a szakértő nyilatkozik a beszámítási képességről, sőt annak fokát is meghatározza, de azt nem sok esetben lehet konkrétan kimondani, hogy az illető nem büntethető. Egyes pszichotikus állapotok nem jelentenek kizáró körülményt, hanem csak korlátozót, illetve a karakterzavarok sem jelentenek általában korlátozottságot. Ezek nehezen megfogható megállapítások, de vajon az ilyen esetekben mi a helyes? Egy sorozatelkövetőt, aki mentálisan nem beteg, de a tettei mégis pszichopatológias tüneteket mutatnak, ítéljünk el, vagy kezeljük áldozatként? Pszichológiai értelemben mindkettő beteg, de jogi értelemben csak a pszichotikus. Az utóbbit menti fel a jog a következmények felelőssége alól.

A civil pszichológiában főleg „gondolat” van, és kevésbé „tett”, de a kriminálpszichológiában a tett dominál, és kevésbé a gondolat. Ha megfigyeljük az *1. számú táblázatot*, akkor jól látszik a pszichológia és a jog közötti különbség.¹

¹ Paneth Gábor: Kriminálpszichiátriai vázlatok. Animula Kiadó, Budapest, 2002, 15. o.

1. számú táblázat
A büntetőjog és a pszichológia különbségei

A pszichológus/pszichiáter általában	A bíró általában
Előzményi adatokat, heteroanamnézist gyűjt	Nyomozati anyagot, tanúvallomást szerez be stb.
Explorál	Kihallgat
A tünetre koncentrálnak	A tettekre koncentrálnak
Betegnek nyilvánítnak	Bűnösnek nyilvánítnak
BNO-ba sorolnak	Btk.-ba sorolnak
Terápiát írnak elő	Büntetést szab ki

Ezek tükrében megfogalmazódik a kérdés, hogy akkor lehet-e egyáltalán helyesen dönteni a perszeverantikus elkövetők esetén, mert ezeknél az elkövetőknél az infantilis fixációk mellett az ösztönös vágyak jelennek meg, csak gátlások nélkül.

Álláspontunk szerint perszeverantikus bűncselekményeknél a bűncselekmény elkövetése olyan folyamat végeredménye, amelynek elkövetési motívumairól az elkövetőnek nincs tudatos ismerete, például egy fedőemlék miatt. A családi szocializáció során kialakulnak bizonyos elfojtási stratégiák, amelyek alapján a potenciális elkövető az életét élni tudja. Aztán reflexszerűen tör elő ez az elfojtás-elhárítás, amelynek következtében elköveti a bűncselekményt, de sok esetben nem tud racionális indokot adni a tetteire. Sok vallomásban elhangzik az elkövetőtől az a kijelentés, hogy valami készítette őket a tettükre, egyfajta „belső hang” motiválta őket, emellett vágyat éreztek a cselekményük véghezvitelére. Mindig van egy indító motívum, amely után ez a vágyakozás felszínre tör, és ezáltal az elkövető más lélektani helyzetbe kerül, amire kényszercselekvéssel reagál, és ez fog rögzülni, valamint ez az a pont, ahonnan a perszeverancia indul. Egy emlék elfojtása tartósan megmarad, és hat az időben később következő szituációkra, majd ez kényszerre válik. A cselekmény motívációja lehet tudattalan, amely kibújik a tudatos kontroll alól, és egy nap közvetlenül megnyilvánul egy kriminális cselekedetben. Tehát a tett hátterében lévő motíváció gyakran nem közölhető megfelelően, ezért fordul elő ezeknél az elkövetőknél, hogy a tett kivitelezési módjában, a helyszín elrendezésében jut kifejezésre.

Az elkövetés előtt, ha lezajlik a motívumok harca, nekünk az a feladatunk, hogy kiderítsük, melyik mögöttes folyamat szenvedett csorbát, vagy hogy egyáltalán van-e az állhatatos ragaszkodás miatt motívumok harca az ilyen személyiségekben.

Az itt leírtak rejtetten működnek és ezért bizonyításuk utólag nehezen valószínűsíthető meg, valamint a jog is másképp értelmezi ezeket a folyamatokat.

A perszeverancia természete – szokás vagy kényszer?

Ahhoz, hogy az elkövetőknél eldönthessük, hogy perszeveranciáról van-e szó, meg kell vizsgálni, hogy kényszerből vagy szokásból cselekszik-e. Vajon a szokás és a kényszer között hol húzódik a választóvonal?

A kényszerbetegek vizsgálata során kiderült, hogy szinte minden esetben már gyerekkorban kezdődtek a tünetek. A gyermekkori esetekre jellemzők a kényszercselekedetek, míg felnőttkorban gyakoriak a kényszerszorongások. A kényszerek, rituálék minden ember viselkedésében fellelhetők, de csak abban az esetben tekinthetők kórosnak, ha jelentősen akadályozzák az egyén mindennapi életvitelét.

A kényszerbetegségek *obszesszív* és *kompulzív* zavarokból állnak:

- a) *Obszessziókról* akkor beszélünk, ha visszatérő, kellemetlen gondolatok, képzetek vagy féltések jelentkeznek, amelyek szorongást, szenvedést okoznak. Ilyen gondolatok lehetnek:
- a közelálló személyekre vonatkozó kriminális gondolatok (például az anya attól fél, hogy meg ne ölje a gyermekét),
 - perverz gondolatok,
 - félelem a fertőzéstől,
 - agresszív gondolatok,
 - szexuális gondolatok.

Ezek azok a képzetek, amelyek ha bevésszük egy labilis személy elméjébe, perszeverantikus elkövetéshez vezetnek.

- b) A *kompulziók* ismétlődő cselekvéseket jelentenek, mint például az ellenőrzés, rendezgetés vagy gondolati rituálék (számlálás, szavak ismételt elismertetése). Az adott cselekvés megtörténte után a szorongás csökken. A beteg tudja ezek irracionálisát, a gondolatok én-idegenségét, először próbálja elnyomni, de nem sikerül. Félt a környezete megvetésétől, ezért csendben szenved.

A kényszer és a szokás megkülönböztetése jól nyomon követhető a túlzott tisztálkodásnál. Gyerekként elkezdődik az állandó, ismételt kézmosás, fürdés, zuhanyozás. Az állatoknál is megfigyelhető, hogy veszély esetén vadul

tisztálkodni kezdenek, akkor is, ha ez az adott veszély ellen nem véd. Így amikor újra veszélyt érzékelnek, ismétlődő, sztereotip mozgásokba kezdenek. Ugyanez figyelhető meg az elkövetőknél. Valamely érzés (például félelem, szorongás, agresszió) beindítja a folyamatot, és ennek elfojtása érdekében olyan dolgokat tesznek, amelyekről tudják, hogy az adott helyzet ellen nem véd (ölni kezdenek, hogy megszabaduljanak kényszerképzeteiktől). A kényszer gondolatok többnyire félelmetesek és kínzók lehetnek, így például: rémület, horror, agresszió, szeretteink halála, saját magunk elpusztítása. Ez a szokásoknál nem figyelhető meg, mert nem okoznak szorongást. A kényszerbetegségeknel megfigyelhető a képzettársítás, például ha kést fog a kezébe, az jut eszébe, hogy megöl valakit, vagy amikor elhalad egy kút mellett, bele lehet ugrani vagy dobni valakit. Ez az elkövető fejében is ugyanilyen módon összeáll, de e mellé kapcsolódik az ő fantáziája, amelynek folyamatos kielégítését keresi és ily módon képtelen ellenállni az erős késztetésnek.

A feszültségcsökkentésnek több módja létezik. A patológiás személyiséghez, mint amilyenek ezek a perszeverantikus elkövetők, az izolációs és annullációs² megoldások köthetők.

Az izoláció a feszültségcsökkentésnek az a módja, amelyben az asszociációs összefüggéseket a személy kikapcsolja, leválasztja az emlékeiből. Egy-egy kínos gondolatot, gesztust, viselkedésmódot elszigetel részint annak indulati háttérétől, részint olyan összefüggésektől, amelyek eredeti formában hozhatnák a tudatába. Nagy indulati terhelésű tiltott helyzetnek, vágynak a maradványa. Különválik benne az indulat és a fantázia képzetanyaga. A személy beiktat valamilyen semlegesnek, esetleg értelmetlennek tűnő (például az állatoknál a korábban említett mosdás) elemet a kínos maradványba. Majd ezt a beiktatott semleges elemet fokozza, esetleg más hasonló közömbös elemek beiktatásával. Ez dinamikus hat, újra és újra rekonstruálódik a tudatban, és egy egész ceremóniarendszer alakul ki, amely az elkövető „védjegye” lesz az elkövetés során.³

Az annulláció tiszta formája gyerekkorban figyelhető meg. Lényege: egy gesztussal vagy egy gondolattal megsemmisíteni valamit, ami megtörtént. Utólag eltörölni valamit, mintha sose lett volna. Az élményfeldolgozás igen primitív módja. A valóság dimenziójának megváltoztatása a valóság feletti hatalom tudata nélkül nem lenne lehetséges. Ez a sajátosság figyelhető meg a szürrealizmusban. Infantilis, önkényes lesz az elkövető szemlélete, és szag-

² A meg nem történné tétel, azaz általában szigorú önellenőrzésből fakadó érzelmi távolságtartás, érzelmi elkülönülés, érzésmérséklenség, szakkifejezéssel: hasítás.

³ Mérei Ferenc: A pszichológiai labirintus. Pszichoteam, Budapest, 1989, 19. o.

gatottá, fegyelmezetlenné teszi a magatartását. Alkalmazkodási nehézségek és kínos, valóságidegen kényszeres vonások jelennek meg.⁴

Tehát míg a szokás végigkíséri, de nem nehezíti az életünket, kifejezi a ragaszkodásunkat különböző dolgokhoz, mert egyfajta biztonságot ad, ezzel ellentétben a kényszer már betegség, mert túlmegy a szokásokon. Indulhat először pótcselekvésként, majd később rögzül perszeverációként, és ezáltal vonhat maga után életmódváltozást úgy, hogy az elfojtott kényszerek felszínre törnek és a cselekmények elkövetése közben nyernek kielégülést, és e kielégülés újraélése folytán az illető magatartásában fixálódnak a cselekedetei.

A perszeveráció kialakulhat viszolygástól, mivel a képzet ellentétét próbálja meg megvalósítani és ez alakul át dinamikus sztereotípiává, vagy kialakulhat úgy is, hogy valami örömrizet társul az adott tárgyhoz, személyhez, de attól később megfosztják, és azóta azt „kergeti”, és nem képes kielégüléshez jutni, ezért sorozatosan próbálkozik.

Ezeknél a személyeknél jól látszik a belső szorongás, amely nem ölt testet, mint a félelem, nincs arca, csak ködös képe. A személy külső környezetén, a cselekedetek kényszeres viselkedésén keresztül szabályozza a belső pszichés feszültséget. A saját ideológiája a motiváció. Ezeknél az elkövetőknél nem működik fékező mechanizmus, így bűncselekmény elkövetésével tartja fenn a pszichés egyensúlyt. Nem figyelhető meg náluk sem elaboráció⁵, sem szublimáció⁶.

Mint említettük, minden kényszeres személyiségnél a korai fejlődésében kimutatható valamilyen krízis, amelynek megoldhatatlansága vezetett általában az agresszió és a düh elfojtásához, és ennek következményeként bűnelkövetéshez. Fontos annak szerepe, hogy melyik szülő milyen mértékben vett részt a gyermek nevelésében, ugyanis ez segít a kapcsolatok feltárásában, valamint abban, hogy megérthessük, mi indította a tettetést a bűncselekmény elkövetésére. Ezeknél a személyeknél, ahol nem volt megfelelő a szocializáció, megfigyelhető a kényszeres viselkedés, sóvárgás, szorongás, önértékelési zavarok, motivációs elégedetlenség, beilleszkedési és kapcsolati zavarok, depresszív tünetek. Ennek alapján ciklusos viselkedési sztereotípiákat figyelhetünk meg, például: vágy-késztetés-növekvő feszültség-visel-

4 Uo. 20. o.

5 A társadalom számára elfogadott pozitív megküzdés a gondokkal, más értelemben: kidolgozottság, felkészülés; feldolgozási mód; megmunkálás.

6 Képes az ösztönfeszültséget szakmába átfordítani például: aki szeret darabolni, hentes lesz. Bővebben: Egy tudattalan folyamat pszichoanalitikus elnevezése, amiben egy szexuális impulzus vagy annak energiája úgy változtatja meg az irányát, hogy egy társadalmilag elfogadott, nem szexuális jellegű cselekvéshez vezet.

kedési sztereotípiá–feszültségcsökkentés.⁷ Az ilyen egyéneknél nehezen lehet felismerni, hogy bűncselekményeket követne el, mert megtanulja elrejteni az igazi énjét. Ezek a személyek soha nem fognak meggyógyulni, csak tünetmentessé válhatnak.

A perszeveranciáról általában

Magával a fogalommal a XIX. században kezdtek el foglalkozni az *osztrák* kriminalisták, amikor is még egybemosták a modus operandi és a perszeverancia fogalmát. A rendőrség részéről kialakult ugyanis az igény, hogy ismerjék azokat a személyeket, akik folyamatosan megzavarják a közbiztonságot. Akkoriban úgy vélték, hogy a modus operandi egy speciális metodika kifejezésére szolgál, amellyel valaki egy kriminalisztikai cselekedetet el szokott követni. Ez az a miként, amellyel egy tettes bűncselekményét individuális stílus szerint a technikai kivitelben lefekteti és végrehajtja.

E fogalom kialakulásával meggyorsult a bűncselekmények felderítése. *Hans Gross*⁸ szerint a kriminalisztika tudományának első része a kriminálfenomenológia, amely a következőképpen tagolódik:

- Az „általános jelenségek” mint a bűnelkövető személyisége, szokásai, trükkjei, közlési eszközei.
- A „bűnözés különleges jelenségei”, úgymint a lopásnál, a csalásnál, az emberölésnél, gyújtogatásnál a speciális megjelenési formák.

Ezekből kiderül, hogy Gross a perszeveranciát (akkor még modus operandi) a fenomenológia területére osztja be. Ennek alapján tehát a bűncselekmény az előkészítésénél, a végrehajtásánál és a lehetséges álcázásánál adódó számtalan individuális ismertetőjeltől tevődik össze. (E vizsgálatra az adott okot, hogy ebben az időszakban Kölnben egy férfi mindig gazdag házakba tört be, és nem vitt el semmit, csak evett egy lekváros kenyeret, majd távozott a helyszínről.) Megfigyelték a tetthelyeket, és a megállapításokból arra jöttek rá, hogy egyes bűnözők ismételten alkalmazzák a munkatechnikájukat. Ekkor azonban még nem fedezték fel, hogy ezeknél az elkövetőknél, tetteknél milyen lelki folyamatok játszódnak le. Gross munkái után rájöttek arra, hogy a

⁷ Gerevich József: Kémiai függőségek pszichoterápiája. In: Szőnyi Gábor – Füredi János (szerk.): A pszichoterápia tankönyve. Medicina Kiadó, Budapest, 2000, 17. o.

⁸ Jagermann fogalmait használta fel, rendszerezett ismeretanyagot nyújt és kiszélesíti a szakértői területeket – megnöveli a vizsgálattal jelentőségét.

modus operandi, mint egy tettösszefüggést azonosító rendszer más, mint a modus operandi mint fenomenologikus' tettekép. Utóbbiból alakult ki a perszeverancia fogalma.

Erich Wulffen vizsgálta azt, hogy mit érezhetnek a sorozatos elkövetők, vagyis mi indítja őket arra, hogy ismételgessék a bűncselekményeiket. Őt okot említ:

- bátorság,
- düh,
- egyszerű utánczás,
- lehetséges babona,
- a „munka öröme”.

Atcherley úgy véli: „ahogy egy személyt ujjnyomatán keresztül azonosítani lehet, ugyanúgy lehetséges a még ki nem nyomozott bűnözőt is azonosítani a munkamódszerének sajátosságán keresztül”¹⁰. Véleményünk szerint ez azonban nem egészen helytálló, mivel míg a tetthelyen felvett ujjnyom papilláris vonalai változatlanok, azaz anatómiailag változatlan tényezőként alapulnak, addig a munkamódszer lélektani folyamatokon alapszik, amit változtathatnak külső és belső tényezők egyaránt, ezáltal csak egy aránylagos, de sohasem abszolút összehasonlítható érték. Ezt a gondolatmenetet továbbfejlesztve az *angol* bűnügyi rendszer nemcsak a sajátos munkamódszert és a technikát írja le, hanem feljegyzi a tett és a tettes megjelenésének és egyéniségének egyéb sajátosságait. A *német* kriminalisztikai rendszer ilyen sajátosságokat nem ismer.

Az angol jogtudósok igen találóan jegyezték meg, hogy a legtöbb bűnözőnél, aki perszeverantikusán követi el bűncselekményeit, „fizikai vagy szellemi vonatkozásban valamilyen »előszereket« ismerhető fel, szeretik az ételt, az alkoholt, sokat dohányoznak, szeretőket tartanak, feltűnően szeretnek öltözködni, erős illatszereket használnak, ujjjaikkal állandóan zongoráznak és egyéb különlegességeket mutatnak fel”, azaz sajátos karakterisztikus szokásaik vannak.

Ebből észrevehető, hogy ezek mind lélektani folyamatok eredményei, de a tudomány még olyan kezdetleges volt, hogy a tudósok nem kapcsolták ösz-

⁹ Fenomenológiának nevezik a századforduló idején a filozófiában érvényre jutó újfajta leíró módszert, valamint a belőle kifejlődő a priori tudományt; az utóbbinak az a rendeltetése, hogy szigorúan tudományos filozófia elvi organonja legyen, s következetes alkalmazása révén valamennyi tudomány módszertani reformját lehetővé tegye – megalkotója Edmund Husserl.

¹⁰ James W. Osterburg – Richard H. Ward: *Criminal Investigation: A Method for Reconstructing the Past*. Mathew Bender and Company Inc., New Providence, 2010

szé a pszichológiát és a kriminalisztikát. Ez volt a második lépés a perszeverancia önállóságához.

A következő tudományos állomás az *Amerikai Egyesült Államok* volt, ahol az elkövetés helyéhez való ragaszkodást kezdték el vizsgálni. Megállapítható azonban, hogy az angol modus operandi az amerikainál sokkal speciálisabb és közelebb áll a perszeverancia mai tudományos vizsgálatához.

Meghatározó eredményt a *francia* kriminalisták mutattak fel¹¹, ők tettek először különbséget a modus operandi és a perszeverancia között. Hivatásos és megrögzött bűnözőkről beszéltek, ebből kiderül, hogy a perszeverancia a megrögzött bűnözőkre vonatkozik, akiknél a bűncselekmény háttérben lélektani folyamatok állnak, míg a hivatásos bűnözők esetében a haszonszerzés dominál és a hasonló módszer csupán egyfajta rutin, előre meghatározott, profin kivitelezett, amivel az egyszerűsége töreksezenek. A francia kriminológusok is megalkották a saját modusoperandi-rendszerüket, de ezt a kriminalisták „felbontott modus operandinak” nevezik, mivel egyértelműen elkülöníthetők benne a megrögzött bűnözők (tehát a perszeverantikus személyiségek) és a hivatásos bűnözők.

A perszeverancia mai fogalma

A perszeverancia fogalmát napjainkban két oldalról közelíthetjük meg. Jogi megközelítésben az elkövetési módhoz való állhatatos és kitartó ragaszkodást jelent¹². Olyan felvett magatartásról van szó, amely az alapvető személyiségjegyekre alapozottan éveken keresztül formálódik, majd stabilizálódik, és a szokások készségyszerűvé, dinamikus sztereotípiává válnak.

Ebből a fogalomból kiderül tehát az, hogy ez a ragaszkodás a jog szerint tudatos, nem befolyásolja a beszámítási képességet, az elkövető nem menthető fel kóros elmeállapot miatt.

A modus operandi tágabb fogalom, mint a perszeverancia, mivel a személyiségprofilhoz igazodó elkövetési mód. A modus operandi tulajdonképpen gyűjtőfogalom, a büntetőjogi értelemben vett elkövetési magatartáson túlmenően kiterjed más azonos elkövetési módokra is, amelyeket profi bűnözők alkalmaznak. A perszeverancia ennél szűkebb kategória, amelybe azok a sze-

¹¹ A Secrétaire Général der Organisation Internationale de Police Criminelle kölcsönös támogatásával jutottak erre a gondolatmenetre.

¹² Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: *Kriminalisztika. Tankönyv és Atlasz. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005*

mélyek tartoznak, akik állhatatosan ragaszkodnak az elkövetés személyéhez, módjához, tárgyához, eszközhöz vagy helyéhez. Ezeket a cselekményeket lelki erők uralják. Ennek alapján a perszeverancia következő fajtáit különböztethetjük meg:¹³

- a) *Személyhez való ragaszkodás (perseverantia subiecti)*: az elkövetőnek a kiszemelt áldozatok egy bizonyos fajtájához való ragaszkodása. Például *Karl Denke*, aki kizárólag inasokat ölt meg.
- b) *Módhoz való ragaszkodás (perseverantia modi specialis)*: ahhoz a mikénthez való konok ragaszkodás, amellyel a bűncselekményt elkövetik.
- c) *Tárgyhoz való ragaszkodás (perseverantia objecti)*: az azonos tárgyak eltulajdonításához való ragaszkodás. Ez titkolt ösztönkielégülésre vonatkozó, kiegyenlítődségre való törekvésben rejlik.
- d) *Eszközhöz való ragaszkodás (perseverantia instrumenti)*: az emberöléseknél vagy azok kísérletének végrehajtásánál azonos vagy hasonló eszközökhöz való konok ragaszkodás. Ezt nehéz elhatárolni a módhoz való ragaszkodástól, mivel azzal mindig szoros kapcsolatban áll.
- e) *Helyhez való ragaszkodás (perseverantia loci)*: a tettesnek a tetthelyhez való ragaszkodása. Ez előfordulhat akár úgy, hogy közvetlenül a tett elkövetése után egy kevert motívumból kiindulva, abból a célból, hogy még egyszer szexuális kielégüléshez jusson, esetleg kíváncsiságból, vagy mindkettőből. A második lehetőség a korábbi időkől származó átélt élmények alapján, amelyek rá kimondottan örömmel hatottak. A harmadik esetben áldozatának nyughelyként, abból a célból, hogy a cselekmény újbóli átélésével ismét kielégülést találjon.

A pszichológia perszeverációként ismeri ezt a fogalmat és mélylélektani szempontól közelíti meg. A szó jelentése¹⁴: szavak, cselekedetek céltalan ismételtetése. A perszeveráció az anticipációval ellentétes irányban ható jelenség; oka, hogy valamely korábbi elem aktív marad, és újra felbukkan a felszínen. Ha több reflex ugyanabban a sorrendben sokszor megismétlődik, az ismétlődő körülmények között létrejövő ingerületek (serkentések és gátlások) elrendeződése és eloszlása a kérgekben egyre jobban rögződik, és az egész reflexlánc könnyen felidézhető. Ez az úgynevezett dinamikus sztereotípiá, amit már a jogi-kriminálisztikai fogalomnál érintettünk. Egy példán ke-

¹³ Oskar Wenzky: Zur Untersuchung der Berbrecherperseveranz. Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 1959, S. 225–229. o.

¹⁴ Gósy Mária – Markó Alexandra: Szegmentumsorok hibás kivitelezése a beszédprodukciókban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, 203. o.

resztül talán jobban bemutatható, hogy egy elkövetőben hogyan és miért jön a felszínre mindig ugyan az a képzet, és ez hogyan rögzül.

Az énekpedagógus feladata, hogy felébressze a diákban a helyes hang és művészi előadás iránti érzéket, azaz hogy megtalálja és megteremtse azokat a feltételeket (kialakítsa azokat a feltételes reflexeket), amelyek mellett a leendő énekes a zenében a legművészebb eszközzel ki tudja fejezni az elképzeléseit, a mondanivalóját.¹⁵

Ezt tapasztalhatjuk az elkövetőnél is: a külső környezet minden lehetséges tényezőjéből képződhet olyan ingerület (akár a helyszín idéz fel benne valamilyen emléket, akár a sértett viselkedése váltja ki), amely rögzül és kötődést vált ki. Az elképzeléseket és az azokat megvalósító eszközöket ugyanúgy feltételes reflexek révén kell összekapcsolni, mint bármilyen más mozgásos tevékenységet. Ez emlékezéshez vezet. Az emlékezés egyik legfontosabb mozzanata a bevésés, amely lehetővé teszi, hogy a tapasztalatainkat rögzítsük. A résztvékenységek sora egységes jelentésű együttesbe szerveződik, és így az egyik részmozzanat a másik részmozzanat kiváltója.

Ezekből a mozzanatokból összeáll egy személyiségprofil, egy azonosításra alkalmas kép, ami olyan, mint egy aláírás: csak az elkövetőre jellemző.

A perszeverancia a büntetőjog tükrében

Mint utaltunk rá, vannak olyan bűncselekmények, amelyekre jellemző a perszeverancia, és vannak olyanok, amelyeknél kizárt. A 2. számú táblázatban nem taxatív, hanem csak példálózva csoportosítottuk az egyes bűncselekményeket.

Ahhoz, hogy megértsük, hogy ezek a bűncselekmények hogyan válnak perszeverantikussá, meg kell vizsgálnunk más mentális zavarokat, amelyekből kialakulnak ezek az elkövetési magatartások. A következő kényszerbetegségek¹⁶ megvizsgálásával közelebb jutunk a perszeverancia keletkezéséhez:

¹⁵ Kerényi Miklós György: Az énekpedagógia tudományos alapja. Gondolat Kiadó, Budapest, 1960

¹⁶ DSM IV csoportjába tartozó betegségek. A DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) a mentális betegségek statisztikai és diagnosztikai kézikönyve. Mentális (vagy pszichológiai természetű) betegségek diagnosztizálására az Egyesült Államokban és Európában is egyre gyakrabban a DSM-et használják. Magyarországon a büntetés-végrehajtás rendszerén belül csak és kizárólag az Igazságügyi Megfigyelő és Elemgyógyító Intézet szakemberi diagnosztizálhatnak mentális betegségeket, de nálunk az ICD-t (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems) használják, azaz a betegségek nemzetközi osztályozási rendszerét, magyar rövidítéssel: a BNO-t.

2. számú táblázat

Az egyes bűncselekmények a perszeverancia viszonylatában

Tipikus	Lehetséges	Kizárt
perszeverancia		
Emberölés	Lopás	Közokirat-hamisítás
Testi sértés	Csalás	Pénzmosás
Szemérem sértés	Rongálás	Hamis vád
Erőszakos közösülés	Rablás	Csödbűncselekmény
Megrontás	Kifosztás	Rossz minőségű termékek forgalomba hozatala

Trichotillománia: A hajszálak kitépkedése ritualizált cselekvés, átmeneti feszültségoldással jár. A hajszálakat a betegek nagy része megnyalja, megrágja, esetenként meg is eszi. Nyugalmi helyzetben gyakoribb, például tanulás, tévénézés, olvasás.

Kleptománia: Ellenállhatatlan készletést éreznek apró, számukra értéktelen dolgok eltulajdonítására. A lopás előtt fokozódó feszültséget éreznek, ez után pedig maga a lopás örömrözetet vált ki, amelyet szégyen követ. Ezek a személyek tisztában vannak tettük társadalmi és jogi megítélésével.

Pirománia: Az illető szándékosan, céltudatosan, ismételten gyújtogat, ez számára élvezetet, örömet szerez. A kisebbrendűségi érzés kompenzálásaként értékelhető, ahol a beteg a saját hatalom iránti vágyát éli ki patológiás módon. Az ítélőképessége megmarad, a gyújtogatás nem bosszú vagy politikai ok. *Freud* szerint a pirománia hátterében szexuális zavar állhat, a tűz a szexualitás szimbolikus megjelenítése.

Fetisizmus: Élettelen tárgy használata szexuális vágy felkeltésére és szexuálisöröm-szerzésre. A fétisek valamely formában a testhez tartoznak, mint a ruhák vagy a lábbelik. Nem nevezhető zavarnak mindaddig, amíg nem vezet rítusokhoz, esetleg olyan kényszerítő és elfogadhatatlan viselkedéshez, hogy befolyásolja a közösülést, és az egyénnek szenvedést okoz.

Exhibicionizmus: Állandó vagy ismétlődő hajlam arra, hogy nemi szervét megmutassa idegeneknek nyilvános helyen anélkül, hogy szándékában állna bárkivel is közelebbi kapcsolatot létesíteni. Ez stressz és krízis idején válhat kifejezetté, de köztes időben semmilyen jele nincs. Az exhibicionizmus ösztönfeszültsége, az önmaga mutogatásának az igénye áttevődhet a film, a színház, a színművészet iránti érdeklődésbe, és olyan pálya választása felé irányítja a személyt. Ha ez nem következik be, akkor fordul át bűncselekménybe.

Voyeurizmus: Állandó vagy ismétlődő hajlam arra, hogy másokat intim, szexuális viselkedésük alatt meglessen, például vetkőzés közben, miközben a sértettnek erről nincs tudomása.

Pedofília: Pubertás körül lévő gyerekek iránt érzett szexuális érdeklődés. Idesoroljuk azokat is, akik felnőtt szexuális partnert preferálnak, de ennek tartós hiányában a partnert gyerekekkel pótolják.

Frottörizmus: A kifejezetten férfiakra jellemző nemi eltévelyedés egyik formája. A zsúfoltságot, közlekedési eszközöket kihasználva oly módon élnek át kielégülést, hogy a nemi szervüket a ruhájukon át vagy éppen csupaszon hagyva egy másik személyhez dörzsölik.

Mindezeket figyelembe véve elmondhatjuk, hogy az ilyen kényszerbetegknél – és ebből kialakulva a perszeverantikus elkövetőknél is – a domináló tényező egyfajta szükségletkielégítés. Csökkenteni akarja a bűncselekmény előtti pszichés feszültséget, az izgalmi állapotot a hajtőereje. Ez az erő pedig attól függ, hogy milyen személyiségtörés történt. Ezáltal a bűncselekmény ösztönzavar következtében jön létre.

Szondi szerint a kényszerbetegségeknek négyféle megvalósulási formájuk lehet:¹⁷

- a) fizikai betegség alakul ki,
- b) olyan szakmát választ, amelyben kiélheti,
- c) családi patológiába épül be,
- d) bűnöző lesz.

Közelebről: előfordulhat, hogy egy gyerekkori parafilíát¹⁸ elfojtanak, és felnőtt korban ebből alakul ki az állhatatos ragaszkodás bizonyos személyekhez és dolgokhoz. Mint említettük, sok esetben szexuális aberráció áll az effajta elkövetés hátterében, ezért ezt érdemes részletesebben megvizsgálni.

A parafilíák esetén a szexuális vágy és kielégülés nem egy másik nemhez tartozó, felnőtt korú személyre irányul, hanem más, szokatlan, eltérő utat keres magának. Ezeknél a személyeknél a félelem átélése szükséges az izgalmához, kizsákmányoláshoz, miközben törekszik cselekedetének elkövetésére, szegyenérzettel, másokra való veszélyességgel, illetve kettős étellel párosul. Nehéz észrevenni az ilyen jeleket egy személyiségen, mert hiányoznak azok a látványos jelek, amelyek például az alkohol- vagy drogfogyasz-

¹⁷ Idézi Noszlopy László: Sorselemzés a kísérleti ösztöndiagnosztika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989
¹⁸ A pszichológiában és a szexológiában olyan rendellenes szexuális viselkedés, amelynek lényege valamely tárgyhoz, speciális szokáshoz, illetve serdülőkortnál fiatalabb emberekhez való vonzódás szexuális örömforrásként és ezzel egy másik személy pszichés, fizikai károsodását idézi elő.

tóknál megjelennek. A perszeverantikus bűnözők „habzsolni” kezdik a bűncselekményeket, ez az élvezet csökkenéséhez vezet, ami az ingerek erősítésére és mindenáron való elérésére ösztönzi, ezáltal megismétli tettét, feltehetően a fantáziájában bekövetkezett módosulás szerint, amely akár brutálisabb is lehet.

Hoyer Mária szerint a szexaddikció valamiféle vágytörekvés, intimitás-probléma, látszólag minden rendben van a személy életében, de mégis valami hiányzik. Nem egy esetben az elkövető a sértett halálától várja a megnyugvást, mint a játékfüggő a nyeréstől.

Bűnözői típusok elhatárolása

A perszeverancia általában erőszakos bűnelkövetőknél figyelhető meg, náluk rajzolódik ki ugyanis jobban ennek a jelentősége. Például egy lopás esetén az, hogy az elkövető a zárat mindig fúró segítségével töri fel, nem esik bele a perszeverancia fogalomkörébe. Ennek pusztán technikai okai vannak. Míg az erőszakos elkövetőknél kialakul valamilyen lelki folyamat, amely elindítja a bűncselekményt, és amely a háttérbe húzódva végigkíséri a bűncselekmény elkövetését. Természetesen egy lopássorozatnál is beszélhetünk perszeveranciáról, de csak akkor, ha a betörésnek konkrét célja van. Tegyük fel, az elkövető fetisizsra és vonzódást érez a görög vázák iránt. Itt már áll egy lelki kötődés, amely miatt a bűncselekményt elköveti. Nem mást akar elhozni a lakásokból, hanem mindig csak a görög vázákat. Ilyenkor lehet szó perszeveranciáról.

A továbbiakban azonban csak az erőszakos elkövetők körében keressük a perszeverancia lélektani okait, különös tekintettel a sorozatgyilkosokra.

Sorozatgyilkos az, aki legalább öt embert megöl. Mindegyiküknél megfigyelhető, hogy általában egy esetben egy személyt ölnek meg. Van náluk egy lenyugvási idő, majd újra folytatják. Tipikusan húsz és harminc év közötti férfiak. Fontos számukra a dominancia, a manipuláció, a hatalom és a mások feletti kontroll. Az áldozatok általában hasonlítanak egymásra.

A sorozatgyilkosok előforduló közös jellemzői:

- *tinédzserkorukban álomvilágban/fantáziavilágban élnek, amelyet ők kontrollálnak, és ezt valósítják meg felnőtt korukban;*
- *a fantázia világához képest kiábrándul, és újra elköveti;*
- *nincs kapcsolat az áldozat és az elkövető között;*

- lehet, hogy az áldozat hasonlít valakire, és ezért irányul rá a támadás, de semmilyen racionális ok nincs arra, hogy ki miért lesz sorozatgyilkos;
- túlzott brutalitás figyelhető meg;
- valaminek a megszerzésére törekszik (ez lehet a sértett valamely személyes tárgya, vagy egy érzés újra átélése);
- szigorú apai fegyelem;
- csendes típusok, inkább elfojtó személyiségek;
- kóros reakciókészség jellemzi őket.

Befejezés

Végezetül visszanyúlunk a tanulmány elején megfogalmazott kérdésekhez. A kriminalisztikában fontos szerepet játszik a perszeverancia, mert ha megválaszoljuk a hét fő kriminalisztikai (alap)kérdést, akkor rájöhettünk arra, hol vannak a kapcsolódási pontok a bűncselekmények között, ám ha a pszichológiai fogalmat nézzük, a perszeverációt nem tudatos tevékenységként értékelhetjük, amely feltehetően gyermekkorban – a bevésődés következtében – dinamikus szereotípiává vált, és amely felnőtt korban kényszerképzetként jelenik meg az elkövető tetteiben.

Azt is mondhatjuk, hogy míg a jogtudományban minden a rómaiaknál kezdődött, addig a pszichológiában minden a gyermekkorra vezethető vissza.

A perszeverancia kriminalisztikai jelentőségét abban látjuk, hogy felismerésének, ismeretének segítségével a sorozatelkövetéseknél gyorsabb és ezzel egyidejűleg eredményesebb lesz/lehet a nyomozó hatóság. Az elkövetések között általában van egy nyugalmi időszak, amelyet érzelmi lehűlésnek is neveznek. Ez is alátámasztja azt, hogy a hatóságnak szüksége van arra, hogy támogatást kapjon szakértőktől, és lehetőség szerint az újabb érzelmi fűtöttség előtt fogva tartsák a terhelteket. Ez a periódus tarthat napokig, hetekig, hónapokig vagy éppen évekig is. A legtöbb perszeverantikus elkövető pszichopata (lelki beteg), mivel általában személyiségzavarosak és nem elmebetegek. Így gyakran normálisnak és kedvesnek tűnnek, ennek a környezethez való alkalmazkodásban van szerepe (*Hervey Cleckley* amerikai elmeorvos a józan ész álarcának nevezi ezt a jelenséget). Ezzel azonban megnövekszik az áldozatok száma, és elvesznek vagy gyengülnek a nyomok. A gyilkosságokat hasonló módon követik el (például az áldozatokban mindig van valami közös vonás: kor, nem, foglalkozás stb.), és ez az, amit a nyomozást végzőknek észre kell venniük, mert ez jelentősen megkönnyíti és meggyorsítja a munkájukat.

A tanulmányunkkal egyúttal némi betekintést kívántunk nyújtani a sorozatalkövetők belső, lélektani folyamataiba. Igyekeztünk a lehetőségek szerinti legszélesebb pszichológiai megközelítést alkalmazni arra vonatkozóan, hogy ezeket a nehezen megérthető, az emberi morál által el nem fogadható magatartásokat a megértés tudományos fókuszába helyezzük. Segítségül olyan tudományt választottunk, amely sokak szemében távolinak tűnhet a jog karakterisztikus vonalasságától, mégis: lehetőség a közös, interdiszciplináris megközelítésre.